

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΛΑΣ

Ο Υπέρμαχος της Ελευθερίας και των Δικαίων της Ελληνικής Μακεδονίας Επέτειος Μνημοσύνης 110 ετών από τον ηρωικό θάνατό του (1904-2014)

Περήφανος Έλληνας, έντιμος αξιωματικός και γνήσιος πατριώτης

Ο πολύς περί τη Δημοσιογραφία και την ιστορία της Μακεδονίας Νικόλαος Μέρτζος, γόνος της ελληνομακεδονικής Νέβεσκας (Νυμφαίων) σε εμπνευσμένη ομιλία του για το επετειακό γεγονός της συμπληρώσεως 100 ετών από τον ηρωικό θάνατο του Μακεδονομάχου, του Παλικαριού της Μακεδονίας Παύλου Μελά (+1904), έγραφε: «Το ιερόν σφάγιον της Ελευθερίας, ο αμνός της Μακεδονίας, είχε πια προετοιμαστεί για τη μεγάλη θυσία, όπως και στην αρχαία τραγωδία. Η θυσία του γέμισε τα πανιά, το εθνικό σκάφος απέπλευσε, η ιστορία κινήθηκε μπροστά. Από τότε, επί εκατό χρόνια, όλα τα χρόνια, εμείς οι Μακεδόνες ακρίτες κινούμε και τελειώνουμε κάθε χαρά με το μοιρολόι και το δοξολόι του Παύλου μας: «Σαν τέτοια ώρα στο βουνό ο Παύλος λαβωμένος...».

Ο Μακεδονομάχος Παύλος Μελάς υπήρξε όντως το «ιερόν σφάγιον» και μάλιστα ο «εθελόθυτος αμνός της Μακεδονίας», ο οποίος κινούμενος και ωθούμενος εξ ενός άδολου και γνήσιου «πατριωτικού φιλομακεδονικού έρωτος» απαρνήθηκε τα του κλεινού άστεως των Αθηνών εγκόσμια και τερπόψυχα, και ως πρωτομάρτυρας, πρωτομάχος και υπέρμαχος της ευγενούς και μεγαλόφρονος ιδέας και των υψηλών οραματισμών του για την απελευθέρωση της ευλογημένης μακεδονικής γης, της γης του αρχιστρατηλάτου Μεγάλου Αλεξάνδρου, πέταξε ως αετός περήφανος από το λεγόμενον τότε «εθνικόν κέντρον» των Αθηνών και κατέφθασε ως φερέλιπς Έλληνας αξιωματικός και «αντάρτης» στα αγέρωχα βουνά της των Ελλήνων Μακεδόνων χώρας για να ποτίσει με το αίμα του το δένδρο της ελευθερίας και του υπέρ της Μακεδονίας αγώνος, όπου θυσιάστηκε ως «εθελόθυτος αμνός» και «εθελόθυτον θύμα», γενόμενος στην ιστορική εθνική συνείδηση του λαού, ήρωας και θρύλος με τον «αμάραντον στέφανον της δόξης» για τους επιγενομένους στο διάβα των ετών.

Ο Παύλος Μελάς ουδέποτε συμβιβάστηκε με την ιδέα της ανοδικής στρατιωτικής καριέρας και των κοινωνικών δημοσίων σχέσεων των σαλονιών της Αστικής ελιτίστικης Αθήνας, αλλά

«ακουσίως και εθελουσίως», «ελευθέρως και αγογγύστως», επέλεξε όντως ως «εθελόθυτος αμνός» και «εθελόθυτον θύμα» τη ζωή του Μακεδονομάχου, η οποία τον οδήγησε στον «εν τιμή θάνατον» υπέρ πίστεως και πατρίδος, υπέρ βωμών και εστιών. Ράπισε «ραπίσματι ηχηρώ» το λεγόμενο «εθνικόν κέντρον» του εσωστρεφούς και ιδιότυπου ελλαδικού επαρχιωτισμού, που ανεγνώριζε μυωπικώς ως «ελληνικό» μόνον ο,τιδήποτε ήταν «εγκλωβισμένο ζηλοτύπως» εντός των εδαφικών ορίων της ελληνικής επικρατείας και επομένως η δεινώς δοκιμαζόμενη και αποδεκατιζόμενη Μακεδονία από την ένοπλη βία των εθνικιστών σχισματικών βουλγαροεξαρχικών, των Σέρβων και των Ρουμάνων «έκειτο μακράν».

Η θεία πρόνοια όμως ανέδειξε τον «έναν» εν μέσω πολλών εθνικό κήρυκα και ένσαρκο εθνεγέρτη εκ της βαρέως «καθεύδουσας πρωτευούσης», τον «υπέρμαχο ζηλωτή και εραστή» της ελευθερίας και των δικαίων της Ελληνικής Μακεδονίας, τον Παύλο Μελά, ο οποίος ως άλλος «Απόστολος των Εθνών Παύλος» αναπτέρωσε το ηθικό φρόνημα των «Πατριαρχικών Μακεδόνων», γενόμενος «τύπος και υπογραμμός», αξιομίμητος και αξιοθαύμαστος. Γράφει δε εν προκειμένω ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος: «...συνέδραμον και φιλογενείς άνδρες εκ της ελευθέρας πατρίδος, εν εθελοντική αυτοθυσία πορευθέντες και δραστηριοποιηθέντες εις τας κινδυνεύουσας περιοχάς, θέντες την ζωήν αυτών εν διαρκεί κινδύνω υπέρ των ομαιομένων και ομοπίστων αδελφών».

Μεταξύ των γενναίων τούτων μορφών πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει ο ηρωικός και ευγενέστατος αξιωματικός Παύλος Μελάς, ανήρ πλήρης πίστεως και αγάπης προς τον Χριστόν και την Πατρίδα, όστις αρνησάμενος πάσαν κοσμικήν ευημερίαν και οικογενειακή θαλπωρήν, εθυσιάσθη... αγωνιζόμενος εν Μακεδονία υπέρ βωμών και εστιών, γενόμενος και παραμείνας ούτω θρύλος εις τας συνειδήσεις και τα στόματα των συνελλήνων, μεγάλως εντυπωσιασθέντων εκ της ηρωικής αυτού θυσίας».

Ο γυναικάδελφος του Παύλου Μελά, ο λόγιος και εμφιλόσοφος Ίων Δραγούμης κακίζοντας τον εαυτό του για ραθυμία ή αδράνεια έγραφε στο προσωπικό του Ημερολόγιο: «Ίσως δεν έχω αρκετή πίστη στην ιδέα της πατρίδας για να κάμω ό,τι έκαμε ο Παύλος». Καταδεικνύεται λοιπόν ότι η ακλόνητη και αμετάθετη πίστη που έτρεφε ο Παύλος Μελάς στο «ταμείον της ψυχής» του για την ιδέα της Πατρίδος, υπήρξε η κινητήριο δύναμη, καίτοι μη καταγόμενος εκ Μακεδονίας, να απαρνηθεί «πάσαν την βιοτικήν μέριμναν» αυτού και να αυτοθυσιασθεί για τη λατρευτή του Μακεδονία. Εξάλλου, ο ίδιος ως περήφανος Έλληνας, ως έντιμος αξιωματικός και κυρίως ως γνήσιος πατριώτης, επειδή δεν μπορούσε να υποφέρει ενδομύχως και συνειδησιακώς την επονειδίστη για την Ελλάδα ήττα του αποτυχημένου ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, είχε στρέψει όλη τη μέριμνα και την εναγώνια σκέψη του στη σωτηρία της Μακεδονίας και στην προς τούτο αφύπνιση των Ελλήνων Μακεδόνων και του βαρέως καθεύδοντος «εθνικού κέντρου» που παρακολουθούσε εκ του μακρόθεν τα γενόμενα σε βάρος του ακραιφνούς μακεδονικού ελληνισμού.

Ο μακεδονικός θρύλος «Μίκης Ζέζας»

Γιατί όμως ο λαός της Μακεδονίας εξύμνησε τόσο πολύ τον Μακεδονομάχο Παύλο Μελά; Μήπως ήταν ο μόνος γενναίοφρων Μακεδονομάχος που έπαιζε «κορώνα-γράμματα» τη ζωή του και αντιμετώπισε «στα μαρμαρένια αλώνια» τον θάνατο; Φυσικά, τα παραπάνω ερωτήματα είναι ρητορικά και όπως εύστοχα γράφει ο ιστορικός Κωνσταντίνος Δούφλιας: «Ο Μελάς δεν είναι ο πρώτος από τους νέους αρματολούς, ούτε ο πρώτος μάρτυρας του αγώνα. Είναι ο Κώπτας, ο Καπετάν Λουκάς, Βαγγέλης, ο Μαργαρίτης και δεκάδες ανώνυμοι. Μα αυτοί είδαν τη φοβέρα. Την ένιωσαν ως το μεδούλι της ψυχής τους και θέλησαν να ζήσουν λεύτερα. Είχαν ταυτίσει τη ζωή τους με το βουνό και το ντουφέκι. Ο Μελάς δεν ζούσε την καταπίεση, τη φοβέρα και ήταν ελεύθερος. Ήταν όμως; Ή τη συνειδήσή του την καταπίεζε μυστικά –άρα φοβερότερα– ο καημός του μακρινού αδελφού;

Ο λαός τον ανέβασε και τον έθεσε στην κορυφή της ιδεολογίας του αγώνα. Ο θρύλος δεν έχει μόνο τη γοητεία της διήγησης, αλλά είναι και ανεξάντλητη πηγή δύναμης γι' αυτούς που έμειναν, αλλά και γι' αυτούς που έρχονται να σηκώσουν το όπλο της λευτεριάς ή αν θέλετε της εκδίκησης. Ο λαός τον τραγούδησε και τον αξιολόγησε σωστά. Τον έκανε αντρειωμένο...».

Δεν είναι επίσης τυχαίο το γεγονός ότι ο Παύλος Μελάς υπήρξε ο πρώτος Έλληνας αξιωματικός που πέρασε στην οθωμανοκρατούμενη Μακεδονία, η οποία υπήρξε το «μήλον της έριδος» πολλών μνηστήρων, ήτοι Βουλγάρων, Σέρβων και Ρουμάνων, και θυσιάστηκε ως υπέρμαχος αντάρτης υπέρ των «μακεδονικών βωμών και εστιών». Και μόνον αυτό το γεγονός ήταν αρκετό να γίνει ο Παύλος Μελάς ένα «πρόσωπο-σύμβολο» της Μακεδονίας και εν γένει του Ελληνισμού. Ο Μελάς «...ξετινάχτηκε από την καλοπέραση και τη ζεστασιά και ήρθε στη Μακεδονία για να βρει τη μοίρα του. Ο Μελάς δεν ήξερε τον πόλεμο. Απ' όπου περνούσε, περνούσε φανερά και χαμογελούσε... Όμως ίσως αυτό το φανερό του πέρασμα μαζί με το γλυκό χαμόγελο και τη συγχώρεση, έφερε την ανάσταση στις καρδιές των Μακεδόνων. Έτσι ο Παύλος Μελάς έγινε ο μακεδονικός θρύλος Μίκης Ζέζας... Ίσως ο Μακεδόνας έσκυψε βαθιά στο αντάρτικο του Μίκη Ζέζα και είδε σε αυτόν την έμπρακτη και απεριφραστη αγάπη της μάνας για το μεγάλο παιδί της. Το φανέρωμα αυτής της αγάπης περίμενε χρόνια και σαν δεν έβλεπε, έπεφτε σ' ένα μακρόσυρτο και αλύτρωτο κλάμα...».

Όταν τον Φεβρουάριο του 1904 ο Παύλος Μελάς πάτησε το αιματόβρεχτο και ευλογημένο χώμα της μακεδονικής γης ήταν ωσάν να εδέχθη το «αόρατον σφράγισμα» της θείας πρόνοιας να αγωνισθεί και να θυσιασθεί χύνοντας το ελληνικό αίμα του ως «άξιον τέκνον της πατρώας ελληνικής γης των Μακεδόνων» όπου η ιστορία γράφεται μόνο με το «αίμα αγίων, μαρτύρων και ηρώων».

Ανεκλάλητη υπήρξε η χαρά του Παπα-Σταύρου Τσάμη από το Πισοδέρι όταν είδαν τα μάτια του τον Παύλο Μελά τον οποίο οι κληρικοί υποδέχονταν ως «Μεσσιάν της Μακεδονίας». Όταν ο Μελάς με τους συντρόφους του έφθασαν στο χωριό Καρυές (Όρνοβικ) και τους υπεδέχθη ο Παπα-Στέφανος, είπε χαμηλόφωνα στον Μελά: «Σε ξέρω. Ο Παπα-Τσάμης μου είπε πως σαν έρθει αυτός, τότε θα γίνουν μεγάλα πράγματα... ο Θεός να σε βοηθήσει παιδί μου». Κι ο Παύλος Μελάς αναφέρει συγκλονισμένος σε μια επιστολή: «Ήταν τόση η χαρά του δια την ανακάλυψιν του σωτήρος της Μακεδονίας ώστε λυπόμουν να τον διαψεύσω». Ποτέ δεν ήθελε να διαψεύσει τους μακεδόνες αγωνιστές συναισθανόμενος βαρυτάτη την ευθύνη στους ώμους του, όπως όταν εξέθετε στους συνεργάτες-μέλη της «Αμύνης της Κοζάνης» τους στόχους της παρουσίας του στη Μακεδονία, γράφοντας έπειτα σε μια επιστολή του: «Έβαλα εις την ομιλίαν μου όλην την πειστικότητα, όλον τον ενθουσιασμόν και την φλόγα της ψυχής μου. Και εκείνοι που ήταν προθυμότεροι και από εμέ να εργασθούν αλλά δεν εγνώριζαν το πώς, ενθουσιάστηκαν αλλά δεν ζήτησαν την γνώμη μου». Και αλλού εναγωνίως γράφει: «Πρέπει να τους ομιλήσω, να τους εμπνεύσω ενθουσιασμόν, πατριωτισμόν, θάρρος και πεποίθησιν. Θεέ μου βοήθησέ με. Μη με εγκαταλείψεις. Είμαι μόνος, χωρίς βοήθεια ουδαμόθεν, χωρίς ειδήσεις, χωρίς συνεννοήσεις...».

Ο Παύλος Μελάς στις 14 Αυγούστου 1904 ορίζεται από το Μακεδονικό Κομιτάτο της Αθήνας ως γενικός Αρχηγός των σωμάτων στην περιοχή Μοναστηρίου-Καστοριάς και λίγες μέρες αργότερα καθώς ξεκινούσε να μεταβεί στη Μακεδονία, έγραφε από τη Λάρισα, την 21η Αυγούστου 1904, στη σύζυγο του Ναταλία: «Αναλαμβάνω αυτόν τον αγώνα με όλην μου την ψυχήν και με την ιδέαν ότι είμαι υποχρεωμένος να τον αναλάβω. Είχα και εγώ την ακράδαντον πεποίθησιν ότι δυνάμεθα να εργασθώμεν εν Μακεδονία και να σώσωμεν πολλά πράγματα. Έχων δε την πεποίθησιν ταύτην, έχω και υπέρτατον καθήκον να θυσιάσω το παν όπως πείσω και κυβέρνησιν και κοινήν γνώμην περί τούτου».

Ο Μητροπολίτης Καστοριάς Σεραφείμ, διάδοχος του μεγίστου εκείνου Μακεδονομάχου Μητροπολίτου Καστοριάς Γερμανού Καραβαγγέλη, με έμφαση υπογραμμίζει ότι χαρακτηριστικό γνώρισμα του Παύλου Μελά ήταν η άδολη αγάπη του για τον άνθρωπο και προς τούτο μνημονεύει τη σχετική επιστολή, την οποία απέστειλε στη γυναίκα του Ναταλία, γράφοντας μεταξύ άλλων: «Αδελφοί, ημείς που ήλθομεν από τας Αθήνας δια να σας βοηθήσωμεν, εφέραμε μαζί μας μόνον αγάπη, πατριωτισμόν και παλληκαριά... θα σας βοηθήσωμεν να υπερασπισθήτε κατά των ατιμιών των Βουλγάρων και, αν είναι ανάγκη, και κατά των ατιμιών των Τούρκων. Ημείς δεν θα σας βιάσωμεν να μας ακολουθήσετε, όπως σας έκαμαν οι Βούλγαροι. Αυτοί... το καλοκαίρι δια της βίας σας εσήκωσαν μόνον και μόνον δια να δείξουν εις την Ευρώπην ότι η Μακεδονία είναι βουλγαρική και ολόκληρος επανεστάτησε και... άφησαν τους Τούρκους και έκαψαν τα χωριά σας. Εμείς όπλα θα δώσωμεν δωρεάν εις όσους μας ζητήσουν. Αλλά και εκείνους που δεν θα μας ζητήσουν, θα τους αγαπάωμεν και θα τους προστατεύωμεν... θα πολεμούμε στήθος με στήθος και πρώτα θα πέφτωμεν ημείς και έπειτα σεις».

Η αγάπη προς τη Μητέρα Ορθόδοξη Εκκλησία

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό γνώρισμα της προσωπικότητας του «Παλικαριού της Μακεδονίας» Παύλου Μελά, όπως γράφει ο Μητροπολίτης Καστοριάς Σεραφείμ, ήταν η αγάπη του προς τη Μητέρα Ορθόδοξη Εκκλησία και προς το θεανδρικό πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Το «τρίπτυχο» που αποδίδει αψευδώς την πνευματική υπόσταση του ήρωος και μάρτυρος Ανδρός ήταν: 1) Αγάπη στην Εκκλησία, 2) Σεβασμός στους Ποιμένες της Εκκλησίας, 3) Συμμετοχή στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας.

Η βαθύτατη εμπιστοσύνη του Παύλου Μελά στον εθναρχικό ρόλο της Μητρός Αγίας Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, ήτοι του Οικουμενικού Πατριαρχείου, για την αίσια έκβαση του Μακεδονικού Αγώνος αποτυπώνεται παραστατικά στους παρακάτω ιστορικούς λόγους του: «Επειδή πάντοτε, κατά τους αγώνες του Έθνους μας, προΐστατο η Εκκλησία, έτσι και τώρα προ πάντων, ότε κατ' αυτής κυρίως στρέφονται αι επιθέσεις των εχθρών μας, πρέπει και πάλιν η Εκκλησία να προστατεύση τον Αγώνα, δια την συνεννόησιν των κοινοτήτων προς αλλήλας και αλληλοβοήθειαν».

Στις 24 Αυγούστου 1904 ο Παύλος Μελάς μαζί με τους άνδρες του επισκέφθηκαν την Ιερά Μονή Μερίτσας, όπου ζήτησε από τον Ηγούμενο της Μονής να τους μεταλάβει. Σε σχετική επιστολή του γράφει τα όσα βίωσε στα ενδόμυχα της υπάρξεώς του, με τα εξής συγκινητικά και καρδιόβγαλτα λόγια: «Επήγαμε εις την Εκκλησίαν της Μονής. Είναι παλαιότατη, βυζαντινή. Οι τοίχοι κατάμαυροι σχεδόν, σκεπασμένοι με εικόνas Αγίων. Ακούσαμεν τον

εσπερινόν πρώτα και κατόπιν μας μετέλαβεν ο γέρων χωρικός, ιερέυς της Μονής. Ουδέποτε με τόσην κατάνυξιν μετέλαβα. Ο νους μου διαρκώς εστρέφετο προς Εκείνον, ο οποίος χάριν ημών και της θείας θρησκείας Του υπέστη το μαρτύριον. Το μέγεθος της Θυσίας Του, το μέγεθος της Αποστολής Του, μ' έκαναν να αισθάνωμαι πόσο μικροί και πόσον μακράν Αυτού ευρισκόμεθα, αλλά συγχρόνως και με ενεθάρρυναν. Πάντοτε τον ελάτρευσα δια την θρησκείαν του και τον εθαύμασα δια την θυσίαν του. Ελπίζω να μας βοηθήσει. Αισθάνομαι τώρα ισχυρός, γενναίος και καλύτερος. Έτοιμος να κάνω τα πάντα».

Όταν τελείωσε το ιερό προσκύνημα στο Μοναστήρι και άρχισε η ηρωική και μαρτυρική πορεία του, ο ίδιος έγραψε: «Εκάμαμεν τον σταυρόν μας και ξεκινήσαμεν...». Είχε βαθύτατη την πεποίθηση ότι η αποστολή όλων ήταν ιερή και γι' αυτό πάντοτε συμβούλευε τους συντρόφους του να τηρούν ευλαβικά τα παραγγέλματα της θρησκείας και να μη βλασφημούν. Γράφει μάλιστα σε επιστολή του: «Βάσιν του πολέμου, τον οποίον αναλάβαμεν θα έχωμεν την θρησκείαν. Διότι εναντίον αυτής προ πάντων επιτίθενται οι Βούλγαροι».

Η θυσία του Παύλου Μελά ως έμπνευση για τον Αγώνα

Ο εθελόθυτος Αμνός της Μακεδονίας, το ιερόν σφάγιον, ο Παύλος Μελάς, την 13η Οκτωβρίου 1904 βρίσκεται μαζί με τους άνδρες του στη Σιάτιστα, όταν ξαφνικά δέχονται πυρά από οθωμανικό ένοπλο απόσπασμα που τους είχε εντοπίσει. Μια σφαίρα τον πήρε στη μέση. Αφού έπεσε κάτω, έβγαλε το σταυρό του και τον παρέδωσε στον πιστό και αχώριστο σύντροφό του Πύρτζα, λέγοντας: «Τον σταυρό να τον δώσεις στη γυναίκα μου και το τουφέκι μου, όπως σου είπα, του Μίκη και να τους πεις ότι το καθήκον μου έκαμα», και σε λίγο άφησε την ψυχή του στα χέρια του πλάστου και δημιουργού Θεού.

Για να μην αναγνωρισθεί ο νεκρός από τους Οθωμανούς, οι οποίοι δεν γνώριζαν ποιος ακριβώς ήταν ο άνδρας που είχαν σκοτώσει, οι σύντροφοι του Μελά απέκοψαν την κεφαλή του, την οποία με θρήνους και οιμωγές ο Παπα-Σταύρος Τσάμης εκήδευσε κάτω από την Αγία Τράπεζα της Εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής στο Πισοδέρι. Το δε νεκρό σώμα μετεφέρθη στην Καστοριά, όπου ο ατρόμητος και γενναίοφρων Μητροπολίτης Γερμανός σχεδόν απειλώντας τον Οθωμανό Καϊμακάμη παρέλαβε απαρηγόρητος τον λατρεμένο του Παύλο Μελά και με θρήνους εναπέθεσε το λείψανο στο μικρό βυζαντινό παρεκκλήσιο των Παμμέγιστων Ταξιαρχών, όπου ανεφώνησε. «Ο Παύλος Μελάς δεν πέθανε. Τώρα αρχίζει η πραγματική του ζωή. Η θυσία του θα εμπνεύσει όλους, μικρούς και μεγάλους. Ο Αγώνας θα φουντώσει ως την επιτυχία».

Ο ίδιος ο Μητροπολίτης Γερμανός περιγράφοντας τα της κηδεύσεως του σώματος του Παύλου Μελά έγραφε στην με ημερομηνία 26 Νοεμβρίου 1904 επιστολή του προς τον Ίωνα Δραγούμη, γυναικάδελφο του Μελά, τα εξής:

«Φίλτατε αδελφέ,

Μαθών ότι εφτάσατε εις Αθήνας, εν συγκινήσει ψυχής και φρικτή δοκιμασία τεθλιμμένης καρδίας, υποβάλλω τη Υμετέρα Αγάπη θερμά συλλυπητήρια επί τη εθνική απωλεία του ενδόξου ήρωος, ενθουσιωδώς πατριώτου, πολυκλαύστου αδελφού μου, πολυτίμου γαμβρού σου και πρωτομάρτυρος της εθνικής ημών παλιγγενεσίας. Εγώ τον εθρήνησα και τον θρηνώ εισέτι απαρηγόρητος. Φαντάζομαι δε μακρόθεν οποία καταίγεις φρικώδης ενέσκηψεν εις τον δεδοξασμένον οίκον σας και ποίαν πληγήν κατήνεγκεν εις την τρυφεράν σου καρδίαν και να παρηγορήση χήραν και ορφανά εν τη φρικώδει δοκιμασία.

Τα χρέη των συγγενών του αιμνήστου εθνομάρτυρος είχαν το ατύχημα να εκτελέσω εγώ. Τη 23η του απαισίου μηνός μετέφερον επί κραβάτου εις την πόλιν ημών ο στρατός το ιερόν σώμα του πολυκλαύστου μας εθνομάρτυρος. Είναι αδύνατον να περιγράψω ενταύθα την άληστον και ζοφώδη εκείνην ψυχολογικήν στιγμήν. Μικρού δειν έπιπτον λιπόθυμος εν τω Διοικητηρίω και οι κρουνοί των δακρύων μου προύδοσαν εις τους πέριξ την ανεμοζάλην της

κλονισθείσης ψυχής μου. Συνελθών εκ της αποτόμου σκοτοδιιάσεως εξήτησα να ενταφιάσω το ιερόν λείψανον του αιμνήστου μας μάρτυρος.

Περί την δύσιν του ηλίου παρεδόθη μοι υπό των Αρχών, αλλά το μεν ένεκα της παρελθούσης ώρας, το δε θέλων να κερδίσω καιρόν προς προετοιμασίαν ανάλογον του μεγάλου ανδρός, κατέθεσα τον σεπτόν νεκρόν εντός μικράς βυζαντινής εκκλησίας κείμενης απέναντι της Μητροπόλεως, δι' όλης δε της νυκτός άγρυπνος διαμείνας εν τω οίκω φίλου επιστηθίου λαβόντος με παρ' εαυτώ όπως με παρηγορήση, ητοίμασα νέον νεκρικόν κράβατον με επιστέγασμα φέρον το σημείον του σταυρού και το κλεινόν όνομά του, ητοίμασα τον ένδοξον τάφον του εν τω περιβόλω του βυζαντινού ναού υπό δύο δενδρύλλια απέναντι του παραθύρου μου, τη δε επαύριον Κυριακή, όρθρου βαθέως, περιέδεσα τας μαρτυρικές χείρας του με εν μετάξινον μανδήλιόν μου, κατέθεσα επί του στήθους του εν Ευαγγέλιον, ένα Σταυρόν και μίαν εικόνα και πριν αρχίση η λειτουργία ετελέσαμεν την κηδείαν του. Πεπνιγμένος εν λυγμοίς ανέγνωσα τας ευχάς εντός του Μητροπολιτικού ναού και μη υπάρχοντος εν αυτώ νεκροταφείου, μετέφερα ο ίδιος εις τον παρακείμενον περίβολον του βυζαντινού ναού των ταξιαρχών το σεπτόν σκήνος του, τον κατέβρεξα με πύρινα δάκρυα και απελθών έπεσα επί της στρωμνής μου, όπως θρηνώ τον αιόδιμον ήρωα. Οι ιερείς καθ' εκάστην ημέραν διετάχθησαν να εύχωνται επί του τάφου του. Προσωρινώς ανιδρύσαμεν ευπρεπή τάφον, επί του οποίου φέγγει ο νεκρικός φανός, μέχρις ου ανατείλη η ημέρα καθ' ην η πατρίς θα ανεγείρη σύσσωμος επ' αυτού το άθάνατον της δόξης τρόπαιον. Τη 22α τρέχοντος ετελέσθη αθορύβως μνημόσυνον, είτε δε η θεία πρόνοια να ευδοκήση μετ' ου το πολύ να τελέσωμεν μνημόσυνον πάνδημον οι πάντες επί το αυτό.

Δεν θα λησμονήσω επί ζωής τας οδυνηράς πικρίας, ας διήλθον τας ημέρας αυτάς, εξακολουθώ δε ευρισκόμενος νοερώς εν μέσω υμών και συνοδευόμενος υμίν.

Απαρηγόρητος.

Κώστας Γεωργίου (ψευδώνυμο του Μητρ. Καστοριάς Γερμανού Καραβαγγέλη)».

«Όταν πεθάνει ένας γενναίος, ανασταίνεται ένας λαός»

Ένα είναι βέβαιο ότι ο ηρωικός θάνατος του πρωτομάχου Μακεδονομάχου Παύλου Μελά αφύπνισε τους ηγέτες του εθνικού κέντρου των Αθηνών και σύσσωμο τον ελληνικό λαό. Τούτο καταγράφει στο προσωπικό του ημερολόγιο ο άλλος γυναικάδελφος του Παύλου Μελά, Φίλιππος Δραγούμης, όπου διαβάζουμε: «22 Οκτωβρίου, την άλλη μέρα: Σήμερα το πρωί γίνεται το μνημόσυνο του Παύλου εις την Μητρόπολιν. Πολύ πλήθος σπεύδει προς αυτήν... όλοι έκλαιον, εις το τέλος όλοι εκράυγασαν: Αιωνία σου η Μνήμη, έψαλλε ο χορός και συγχρόνως έπαιζεν η μουσική τον Εθνικό Ύμνο. Όταν όλα εσίγησαν ηκούσθη μια γενική κραυγή «Ζήτω η Ελλάς και η Μακεδονία». Ω, βλέπω, είμαι πλέον βέβαιος ότι θα ωφελήσει ο θάνατός του».

Την πεποίθηση αυτή του Φιλίππου Δραγούμη επιβεβαιώνει και ο Ι.Κ. Μαζαράκης-Αιινιάν, ο οποίος αναφέρει σχετικά: «Ο θάνατος του Μελά διαδόθηκε σαν αστραπή στην Αθήνα. Αν και λίγοι γνώριζαν πως βρισκόταν στη Μακεδονία, όλοι τον έκλαψαν. Το τέλος του ήταν εκείνο που ο ίδιος στα γράμματά του άφηνε να διαφανεί. Είχε το νόημα της θυσίας, συντάραξε ολόκληρο το έθνος και παρακίνησε πολλούς συναδέλφους του αξιωματικούς να βγουν με σώματα στη Μακεδονία για να εκδικηθούν τον θάνατό του. Ενώ ως τότε η υπόθεση της Μακεδονίας ήταν υπόθεση μικρού αριθμού Ελλήνων, από τον θάνατο του Μελά έγινε υπόθεση ολόκληρου του Ελληνισμού. Η θυσία του είχε πετύχει ό,τι καμία άλλη δύναμη δεν είχε κατορθώσει και έδειξε στον κόσμο ολόκληρο πως ο Ελληνισμός έξω από τα όρια του μικρού βασιλείου δεν είχε χαθεί».

Στην περίπτωση του Παύλου Μελά επαληθεύεται η ρήση: «Όταν πεθάνει ένας γενναίος, ανασταίνεται ένας λαός». Και ο Κωνσταντίνος Δούφλιας συμπληρώνει: «Οι γέροντες στη

Δυτική Μακεδονία τον θυμούνται και βουρκώνουν. «Ήταν η ανάσταση του Μεγαλεξάνδρου», μου είπε κάποιος. Κι ένας άλλος στα Κορέστια κομπιαστά: «Ήταν ο Αγιώργης της Μακεδονίας». Ακόμα τα χορτάρια είναι κόκκινα πάνω στο Βίτσι, εκεί όπου το αίμα του ανακατώθηκε με τα δάκρυα των Μακεδόνων. Εκεί που τον έκλαψε ο Παπα-Σταύρος κι ύστερα διάβηκε κι αυτός το πάνθεο των ηρώων. Έτσι λένε στα χωριά της Καστοριάς και της Φλώρινας. Κι έτσι τραγουδούν. Και τα κόκκινα χορτάρια τα ονομάζουν «Λούδια τ' Μελά». Τον τραγουδούν και λένε:

«Παύλος Μελάς κι αν πέθανε

Τα παλικάρια ζούνε

Θα φέρουνε τη λευτεριά

Στη χώρα που ποθούμε».